

Bartolomeo Calvi | O konstitutivnih elementih Dantejevega umetniškega sveta

Nastopno predavanje v slovenščini na ljubljanski univerzi 11. decembra 1941.

Po mojem mnenju ne sme profesor — ali kdor koli — v prvem kurzu italijanske literature na tej slavni univerzi predavati o drugem pisatelju kot o Danteju Alighieru, tem bolj pri tako odličnem meščanstvu, ki ima že prevedeno njegovo največje delo v celoti ter je kulturno in duševno dobro pripravljeno in razpoloženo za čitanje in razumevanje njegovih velikanskih umetniških in miselnih konstrukcij.

Treba pa je omenjenim vzrokom dodati še drugega, namreč da je Dante izredno popolna sinteza najmočnejših italijanskih duhov; ti so ga zmeraj cenili kot svojega velikega očeta ter iz njega celo izčrpali duševni plamen za svoja posamezna dela.

»O veliki oče Alighieri,« ga imenuje Vittorio Alfieri, Carducci pa: »Dante, moj veliki sosed,« a Leopardi: »O slavni oče etruščanskega verza« itd. A tako veliko spoštovanje in iskreno ljubezen so mu pokazali tudi drugi italijanski pisatelji in umetniki, od Boccaccia, ki je prvi predaval o svojem slavnem someščanu v Florentinski cerkvi pri samostanu sv. Štefana ter opisal glavne zgodbe njegovega življenja, in Michelangela, ki je v svojih sonetih izklesano povedal, da je imel podobno dušo kot Dante; od Alfierija, ki ga prosi kleče na njegovem grobu, da bi mu dal pogum, poteptati strahopetne in hinavske ljudi; od Foscolija, ki se je hrabro bojeval v borbi za celotno vrednost Dantejeve umetnosti proti nečimrni kritiki osemnajstega stoletja, pa do Carduccijsa, ki je s predavanjem »L'opera di Dante« postavil večni spomenik božanskemu pesniku svojega domačega mesta.

Vse to je zelo važno zato, ker se človek, ki preštudira Danteja, dobro pripravi na učenje drugih najboljših italijanskih pisateljev. Važno pa je tudi zato, ker to dejstvo ne kaže samo, da so imenovani umetniki imeli veliko dušo, kakršno je treba imeti, če hočemo vredno občutiti Dantejevo delo, temveč ker so bili na splošno revni ali nesrečni ljudje, ki so iskreno gojili v svojem srcu veliko ljubezen do Danteja, trpečega v nedolžnem pregnanstvu, v katerem mu je manjkalo včasih celo kruha, ali pa je bil bridko slan in grenak, kakor sam pravi z jezikom svojega pradedca Cacciaguida v 17. spevu Raja (vv. 58—60):

Okusiš mi, kak s tuje kruh police
grenak je in kak noga, kruh proseča,
trdo občuti tuje ji stopnice.

Giacomo Leopardi, kateremu je morda bila dana po Danteju največja koncepcija med Italijani, pravi v »Canzone ad Angelo Maj«:

saj iz bolesti se začne in rodi
italijanska pesem.

Tu je jasno, da se največji italijanski lirik 19. stoletja ozira na Danteja, nesrečnega florentinskega pesnika.

In Michelangelo, ki je bil po svoji veličini in miselnosti tako soroden Danteju, si želi vse Dantejeve nesreče in trpljenja, le da bi bil deležen njegovega velikega duha:

Citati iz »Divine Commedije« so vstavljeni po prevodu dr. Jožeta Debevca, ostale pa je prevel dr. Tine Debeljak.

Da sem kot on! Pod zvezdo rojen táko —
za izgon njegov in dušno veličino
bi dal tega sveta veselje vsako!

Res pa je, da je Dante prav tako, kakor je v svojem življenju mnogo trpel, dal v »Commediji« tudi dosti trpeti svojim nasprotnikom in celo njihovim najbolj oddaljenim nečakom. V tem svojem največjem delu je postavil najvišje sodišče, s katerega še danes meče ognjene strele proti vsakemu, o katerem je sumil, da mu je kdaj storil kakšno krivico, pričenshi od papeža Bonifacija VIII. do prostaškega florentinskega potepuha Vannija Fuccija, ki ga imenuje »bestia« — zver. To dejstvo je lepo in krepko orisal C a r d u c c i v sonetu: »Pesnikova pravica«:

Ko Dante, moj veliki sosed, je taval
žalosten romar po gošči divjini,
presladko pojoč o ljubezni milini,
razbojnike in izdajalce srečaval

in drugih pohlepov zalego zlobno —
je zlato strelico iz jezne zrenice
treščil med nje in ubil izdajice!
Potem pa jih z rôko, z rôko mehkobno,

s katero v »Življenju« je angele risal,
zagrabi in v čela jim žige udarja
in v mrtva jih brezna peklenska poniža.

Sramoto zločincev še čas ni izbrisal,
se čadi se tam v kolobar s kolobarja
in Dante jo gleda, a zdaj — s paradiža.

A predvsem Dante neusmiljeno bije svoje someščane, ki jih stalno imenuje »scelesti« ali celo »scelestissimi«, to je — zlobne in najzlobnejše. Glede tega naj zadostuje, ako rečemo, da so grešniki njegovega Pekla večinoma Florentinci ali Toskanci.

Tako Dante ironično začenja enega najslovitejših spevov svoje pesnitve:

Čestitam ti, Firenza! Kak si vzrastla:
do morja gre ti krilo širopéro
in v peklu se ti slava je razpasla!   Pekel, XXVI, 1—3.

Klasično mesto, kjer ironični zasmeh Firenc privre do najbolj bodečega sarkazma, je konec šestega speva njegovih Vic. Tu pesnik prisposodablja rojstno mesto bolni ženi, ki ne dobiva tolažbe na postelji svojih bolečin:

Florenca moja, lahko si vesela,
da tebe moja tožba se ne tika;
zato si s svojim ljudstvom preskrbela!!

Drugod um v prsih skrivati jih mika,
da z loka se ne sproži in ne sname;
tvoj narod nosi konec ga jezika!

Drugod bojijo javnih služb se rame;
tvoj narod — nepozivan — k njim se rine
vpijoč: »Sem z njimi! To se vse prevzame!«

Res dosti vzrokov, da te vrisk ne mine:
denar imaš in mir in zmisel pravni...
Kdor ne verjame, tvoje gleda čine,

Atene in Sparta, mesti starodavni,
zakonov materi, svoj slavnoznani
pred tvojim skrijeta naj red državni,

ker tvoji so zakoni tak pretkani,
da že v novembru ne drži, kar stkala
oktobra si v posvetovanj dvorani.

Hej, kolikokrat, kar pomnim jaz domala,
z zakoni, novci, uradi, običaji
si prelevila se in premenjala!

Le jasno sodi o svojem položaji:
bolnice tiste si podoba prava,
ki, ker počitka pernica ne da ji,

s tem lajša bol si, da se premetava.

Rekel sem, da Dante strogo kaznuje tudi Toskance, menda zato, ker
jih je prav dobro poznal. V resnici pravi, da so Pisanci sramota vseh Italijanov:

O Piza, naj ime se tvoje gabi,
naj zemlja vsa, kjer »si« zveni, mrzi te!

Pekel, XXXIII, 79—80,

da je v Casentiniskih brdih in dolinah sama svinjarija, da so Arentinci psi, Florentinci volkovi, Pisanci lisice itd. (Vice, XIV.) Četudi je res, da piše tu in drugje Dante, kar mu narekuje največja krivica, ki so jo naredili ne samo njemu, ampak tudi njegovi družini, zlasti najdražjim njegovim nedolžnim otrokom — kakor je prvi spoznal in potrdil florentinski kronist Giov. Villani, Dantejev sodobnik — nam ta srd kaže, da bi bil Dante, če bi se držal le prvotne zamisli, da počasti Beatrico s posebnim delom, kakor sam pravi v zadnjem poglavju »Vite nuove«, prav malo človeško interesantnega ustvaril, če bi ne bil izgnan iz družine in iz rojstnega mesta, kjer je že bil postal velik in slaven pesnik z Vito Nuovo in s Convivijem in je bil eden glavnih občinskih uradnikov:

Kar dragega imaš, vse boš ostavil;
to prvi udarec tiste bo strelice,
ki lok jo bo prognanstva vate izpalil.

Raj, XVII, 55—57.

Zgodilo se je večkrat umetnikom in drugim velikim ljudem, da dobe zaslužen priznanje svoje vrednosti šele po dolgem trpljenju, včasih šele po smrti. Nekaj podobnega veste, da se je zgodilo tudi vašemu prvaku Ivanu Cankarju, ki je napisal nekaj krasnih črtic v svojih »Podobah iz sanj«. Vzrok temu moramo iskati v dejstvu, da svet ne razume zmeraj svojih največjih duhov. Včasih jim sicer nasprotuje, ne zaradi hudobnosti, ampak zaradi tega, ker se ne zanima za to, kar je više ali predaleč od njega. Včasih pa mnogo škodujejo politične ali verske razlike ali celo zavist. To zadnje se je primerilo Danteju.

Toda narava skoraj vedno skrbi za to, da ubogi umetniki in druge najvišje osebe, ki jih svet ali ne mara ali pa zaničuje, dobivajo tolažbe v premišljevanju sijajnega plamena svoje duše, da vzklikajo, kot na pr. Machiavelli, ko so ga Medici odpustili: »Politična prakтика je moja hrana, za katero sem bil rojen«:

»Ko se zvečeri, se vrnem domov in že pri vhodu odvržem svojo vsakdanjo obleko, polno blata in nesnage, ter se oblečem v oblačila kraljev in dostojanstvenikov; spodobno preoblečen vstopim na stara dvorišča staroslavnihi imen. Ljubeznivo me sprejmejo in jaz uživam tisto hrano, ki je edino moja in za katero sem bil rojen.«

(Iz pisma Fr. Vettoriu.)

ali kot Carducci:

Napravil rokodel je
za svoje veselje
zlato puščico, v nebo izstrelil jo drhteč:
gleda, kako se odmika,
kako se v zraku svetlika,
gleda in je vesel in noče nič drugega več.

ali s Horacijem »Ad Maecenatem«:

Quodsi me lyricis vatibus inseres
sublimi feriam sidera vertice

ali grenko z Ovidijem, ugotavljajoč, da

Carmina non dant panem, sed aliquando famem.

A Dante se še obširneje tolaži in premaguje svoje nasprotnike, monopolizirajoč — rekel bi — čeznaravni svet s srečanji izgubljenih ali blaženih duš, ki odobravajo njegova dejanja in nehanja. Na pr. v Peklu pravi someščan Ciacco Danteju, da sta v Firenzi samo dva moža pravična: v tem primeru se moremo naravnost prepričati, da je eden izmed njiju Dante. Brunetto Latini, ki je bil Dantejev učitelj, svetuje Danteju, da naj se varuje Firsolanske zverine: in v Raju obsodi sv. Peter pod nogami sv. Trojice za vekomaj Bonifacija VIII., ki ga je Dante imel za svojega najhujšega sovražnika, dasi je za nas zgodovinsko dokazano, da je bil Bonifacij VIII. zadnji veliki papež srednjega veka in da Dante ni imel prav, ko ga je neusmiljeno bičal od začetka *Commedije* v osebi papeža Celestina, njegovega prednika, do konca z jezikom samega Kristusovega namestnika. To je, bi rekel z omenjenim Carduccijem, pesnikova pravica, a moramo tudi s sv. Avguštinom vzklikniti: »felix culpa«, ker drugače bi ne imeli »*Commedije*«, kvečjemu nekaj zelo abstraktnega: filozofično meglenega, kakor je »*Convivio*«, ki mu manjkata, čeprav ima svojo posebno vrednost, čustvo in strast, brez katerih ni nobene umetnosti. Tem manj Dantejeve *Commedije*, kajti — zdi se mi — da velika poezija ni angelska, temveč človeška stvar.

Res pa je, da Dante ni ves samo v pregnanstvu, čeprav je njegova bolešt zelo pobarvala zadnja in predzadnja leta njegovega življenja, pa tudi vso njegovo *Commedijo*. Iskati in osvetliti moramo torej še druge elemente ali sestavine njegovega umetniškega dela, kakor so bili na pr. ljubezen do Beatrice, nujnost lastne obrambe, trdno upanje na pomoč Ghibellinskih gospodov in samega cesarja Henrika VII. Luxemburškega, nazadnje, ko je možnost vrnitve v Firenzo definitivno propadla, tudi iskreno in močno upanje na božjo usmiljenost, kajti — gospoda moja —: Dante je bil tudi zelo prepričan vernik, tretjerednik sv. Frančiška, najzvestejši slednik svetega Tomaža, bogoslovno močan in človeško blag poveličevalec Marije Device, v čemer ga niti Petrarca niti Manzoni niti drugi pesniki niso prekosili. To lahko vidimo v zadnjem spevu Raja v molitvi sv. Bernarda k Mariji Devici, ki se pričinja s slovesno tercino:

Devica Mati, hčerka svojmu Sini,
ponižna dekla, angelov kraljica,
od vekov cilj človeštva v zgodovini. Raj, XXXIII, 1—6,

kjer ritmični naglasi zadnjega verza zelo dobro izražajo pojem večnosti.

Dante je bil tudi »vir politicus«, praktičen in teoretičen. Kot teoretik je dal človeštvu tipično delo, imenovano »*Monarchia*«, to je »Cesarstvo«, ki je glede na Dantejeve čase in na njegovo globoko miselnost res vredno, da ga preštudira, kdor hoče poznati ne samo Dantejev bistveni um in njegovo srce, ampak tudi zgodovino srednjega in današnjega veka. Kar se tega tiče, je bil Dante res prvi, ki je še pred drugimi Italijani in tujci, n. pr. pred

Mazzinijem, Cavourjem, Manzoniem, pokazal pravo pot med duhovsko in politično vlado v resnično korist vseh narodov vesoljnega sveta.

Četudi je Carducci, ki je bil historično precej naiven, glede na ta predmet zapisal v sonetu »Dante«:

Sta Cerkev in Cesarstvo pala v razvaline,
nad njimi dviga se tvoj spev, pojoč v nebesa.
Umrje Zevs, a pesem poetova ne mine.

Res je, da zadnja beseda o tem Dantejevem delu ni še izrečena. Pri tem ni treba poudarjati, da pesnik Carducci ni tu v popolni skladnosti s Carduccijem zgodovinarjem, kajti v omenjenem glasovitem predavanju »L'opera di Dante« pravi, da se je po usodni borbi med Cerkvijo in cesarstvom, iz katere izide hkrati z občinskimi svoboščinami moč italijanskega naroda, rodil človek, ki je postal njegov glas in znamenje na vekomaj, človek, ki bi moral prignati italijanski jezik na vrhunec misli ter ustvariti z italijansko slavo najsolidnejši in trajni svet, duhovni svet.

Videli smo danes konstitutivne elemente Dantejevega umetniškega dela, ki ga je Dante skromno imenoval »Commedijo« in kateremu so potomci, začevši od Boccaccia, dodali plemenit privedek: *B o ž a n s k a*. Ti elementi so: ljubezen do Beatrice, pregnanstvo in njegove posledice za Danteja ter njegovo družino, duševna sila za brambo svojega imena, upanje na ghibellinsko pomoč, da bi se končale florentinske zadeve zaradi krivice papeškega poslanca, neskončno upanje na božjo pomoč, njegova izobrazba, posvetna in cerkvena, in nazadnje njegova politična miselnost. Kdor hoče razumeti Dantejevo veledelo, bo moral vsem tem prvinam v njem posvetiti svojo pozornost.

Odlomek iz Villona

Princ vprašuje:

Povejte mi, v kateri čudežni krajini
spet našel bi lepote starodavnih let —
Archipiado, Floro in Thals? Pomladni cvet
se lepše ni razcvel in zadehtel v milini
od njih. Echò, ki njeno govorico
prijazni veter nosi mi od tihih rek,
kje bi ugledalo oko? O časa tek,
ti tat vilinski, kam si skrtil mi krasotico?

Poet odgovarja:

Ne vprašujte, Visokost,
po lepoti davnih let —
tudi Vaša bo mladost
nekoč pogrešan cvet!

Prevel Milan Komar.